

Smaastykker.

4.

Sildetolden paa Skaanemarkedet.

Af Kr. Erslev.

Sildetolden paa det skaanske Fiskemarked i Middelalderen er nøjere undersøgt af Schäfer i hans lærde Indledning til „Das Buch des lübeckischen Vogts auf Schonen“ (1887), og Spørgsmaalet er genoptaget af Arup i dette Tidsskrift (7. R. IV, 533 ff.). Den sidste har tillige berørt en Ytring af mig om denne Sag i „Danmarks Riges Historie“; med Forundring ser jeg, at Arup opfatter min Udtalelse som en „noget for skarp“ Formulering af Schäfers Meninger, medens den dog er skrevet i bevidst Modsætning til den tyske Forfatter. Paa det Punkt, hvori jeg er uenig med Schäfer, har Arup imidlertid ikke fundet noget at indvende; derimod gaar han imod ham paa et andet Punkt, efter mine Tanker med Urette.

Om Hanseaternes Sildetold mener Schäfer (S. LXXXIV f.), at den oprindelig var højere end den, de Danske betalte, men efterhaanden blev nedsat, indtil de i Valdemar Atterdags Tid naaede til at bliveigestillede med de indfødte. At Forholdet er helt anderledes, fremgaar dog klart af de Kildesteder, Schäfer selv har samlet.

I den gamle Skanørlov, der menes at stamme fra Valdemar Sejrs Tid, fastsættes, at Danske skal betale 1 Ørtug for Læst Sild, Nordmændene det dobbelte. Naar vi da i Privilegiet for Stralsund af 1316 ser, at Toldsatsen for hver Læst Sild sættes til 2 Ørtug, er det straks klart, at vi her har den samme Sats som for Nordmændene, og vi kan endda følge den tilbage til 1251; thi „Ummelandsfarerne“ (de, der kom

sejlende uden om Landet, d. e. Nord om Jylland), som af de Varer, de førte Vest paa, betalte Told for Skibet, betalte derimod en Varetold af, hvad de førte Øst paa, og denne er for Sildelæsten netop 2 Ørtug. Under de store Privilegiestridigheder i Valdemar Atterdags Tid er Sildetolden et af de faa Punkter, hvorom man fra begge Sider er enig; den skal være 20 skaanske Penninge eller 10 lybske Penninge. Men 20 danske Penninge er jo netop 2 Ørtug, og den hanseatiske Told har saaledes fra først til sidst været den samme, det dobbelte Beløb af hvad indfødte maatte betale.

Naar Schäfer ikke har faaet Øje for dette klare Forhold, ligger det især i, at han paa en forvirrende Maade indblander det Spørgsmaal, hvad Tolden beløber sig til i Metalværdi. Han udfinder, at 10 danske Penninge i Valdemar Sejrs Tid svarer til $\frac{1}{72}$ Mark Sølv, og at 10 lybske Penninge i Valdemar Atterdags Tid har omtrent samme Sølvværdi, og heraf ud- drager han saa det Resultat, at de to Taxter falder sammen, Hanseaterne har nu opnaaet Ligestilling med de Danske. I denne Slutning er rigtigt og urigtigt blandet sammen. Det rigtige er, at Hanseaternes Told 1370 i Pengeværd ikke er større end hvad de Danske betalte halvandet Hundredaar før, men det er urigtigt heri at se en Tilnærmelse mellem selve Toldsatserne; det stammer jo ene fra, at den danske Mønt i Mellemtiden stadig er blevet forringet, saaledes at 20 skaanske Penninge i 1370 ikke har mere Sølvværdi end 10 i Valdemar Sejrs Tid. Men denne Forringelse er jo kommet de Danske til gode i samme Forhold som Hanseaterne, saa at der ikke er Tale om nogen Ligestilling¹⁾.

¹⁾ Ummelandsfarernes Skibstold fastsattes i 1251 til 32 Skilling Sterling, og den samme Sats gentoges 1316 og 1326; i 1368—70 finder man i Stedet $10\frac{2}{3}$ Grot. Her taler Schäfer om en Nedsættelse til $\frac{1}{3}$, men i Virkeligheden er det ganske den samme Sats som tidligere, nu blot udtrykt i flandersk Mønt i Stedet for i engelsk; efter Datidens staaende Regnemaade sattes een lødig Mark lig 5 Skilling Grot eller 15 Skilling engelsk, altsaa 3 Skilling Sterling lig 1 Skilling Grot. Selve det underlige Tal $10\frac{2}{3}$ henpeger jo paa, at det maa være fremkommet ved en

For Tiden efter Stralsundfreden opfatter Schäfer Forholdet saaledes, at den ved Freden fastsatte Sildetold i det hele og store har holdt sig, selv om der en Gang imellem har været nogen Vaklen: som Regel har Hanseaterne maattet betale 20 danske Penninge af Læsten, en Ansættelse, vi endnu finder i Kristian III's Tid. Af særlig Interesse er det dog, at Schäfer af det Toldregnskab fra 1494, som han har fremdraget, mener at kunne udlæse, hvad de Danske har betalt i Told, thi herom har vi ellers ingen direkte Oplysning siden den gamle Skanørlov; Kilderne flyder jo langt rigeligere for de fremmede end for de indfødte. Schäfer udfinder, at de Danske i Kong Hans' Tid har betalt halv Told imod Hanseaterne, 10 Penninge for Læsten. Dette Udslag staar i en vis Mod-sætning til den Ligestilling med de Danske, som Hanseaterne efter Schäfer skulde have opnaaet i Aarhundredet forud; det stemmer derimod ganske fortræffeligt med, hvad vi er naaet til at se. Ligesom Hanseaternes Told har holdt sig ganske uforandret, viser ogsaa Toldsatsen for de indfødte sig stadig at have været den samme, noget, som jo paa Forhaand var overordentlig sandsynligt.

For Arup, som ikke har faaet Blik for det forvirrede i Schäfers Tale om Ligestillingen, staar de Danskes lave Toldsats i det 15. Aarhundrede som noget forunderligt, og her forlader han da Schäfer. Han anerkender vel, at der efter Regnskabet fra 1494 er betalt Sildetold efter to Taxter, en højere og en lavere, men han mener at kunne godtgøre, at det ikke er Nationaliteten, der gør Forskellen. Han finder et bestemt Exempel paa, at en Mand, som ellers betaler efter den højere Taxt, for et Kvantum Sild har toldet efter den lavere, og han mener, at det samme ogsaa maa underforstaas flere andre Steder, da man ellers ikke kan bringe Hovedsummerne til at stemme med Taxterne. Grunden til den forskellige Toldsats maa da være en anden, og Arup gisser, at den maa ligge i Pengene; man har betalt den højere Sats.

Omregning; af samme Grund møder vi saa uregelmæssige Tal ved mange danske Byskatter, som oprindeligt har været ansatte i Mark Sølv (Mackeprang i Hist. Tidsskr. 7. R. III, 159 f.).

naar man toldede i danske, den lavere, naar man betalte med hanseatiske Penge.

Denne Forklaring er dog vist ganske uantagelig. Den forudsætter, at Tolderen i sine Regnskaber har indført og sammenregnet dansk og hanseatisk Mønt uden at gøre nogen Forskel derpaa, skønt der mellem disse Møntsorter var en Kursforskel af 25 Procent; det er dog højst usandsynligt, og vi har saa meget mindre Grund til at tillægge Tolderen noget saadant, som vi ser, at hvor han i et enkelt Afsnit udtrykkelig anfører at have modtaget „Stædermønt“, der har han ved Sammenlægningen netop omregnet den til dansk Mønt under Hensyn til Kursen¹⁾. Endnu mere utroligt synes det dog at være, at den danske Regering skulde have tilstedt frit Valg mellem en Toldsats af 20 danske Penninge og en i fremmede Penge, som i danske kun gjaldt 16 Penninge, altsaa udsat sig for at faa $\frac{1}{5}$ mindre ind. Og aldeles utænkeligt synes det, at hvis de Handlende endelig havde kunnet vælge mellem at betale 20 eller slippe med 16 Penninge, saa skulde det alt overvejende Flertal have foretrukket den højere Sats.

Kan man ikke tiltræde Arups Forklaring, maa man dog give ham Ret i, at der i Toldregnskabet findes adskillige Underligheder; men jeg tvivler om, at nogen nok saa skarp-sindig Theori kan forklare dem alle paa een Gang. Ved en eller anden Enkelthed kan man maaske skimte Grunden²⁾:

¹⁾ Paa S. 98 a, hvor „Stæderskillingerne“ forekommer, findes forud Summer, der tilsammen beløber sig til 35 β 3 λ , medens Siden Sum er 16 $\mathcal{K}$ 13 β 11 λ . De paa Siden anførte 11 $\times$ 16 Stæderskillinger er altsaa regnede til 21 β 4 λ Stykket, hvad der netop er den Kurs, som Arup med Rette, omend noget for absolut, fastslaar for Slutningen af det 15. Aarh. Naar Tolderen her har optaget selve den fremmede Møntsort, ligger det vel i, at det var en gammel Taxt. Det er jo givet, at han ogsaa ellers maa have faaet mange fremmede Møntsorter i sin Kasse, men han har da noteret dem i dansk Mønt efter den Kurs, hvortil han har taget dem.

²⁾ Udgangspunktet for Arups Theori er, at Lübeckeren Henrik Lange, som ellers fortølder efter Satsen 20 Penn. pr. Læst, for 5 Læster kun betaler 5 Skill. Der staar dog, at han for 5 $\frac{1}{2}$ Læst betaler 5 Skill. 10 Penn., og det gør Sagen noget mis-

over for de fleste maa man nøjes med at henvise til, at ethvert middelalderligt Regnskab er fuldt af Vilkaarligheder, Uregelmæssigheder og ikke mindst Regnefejl; endda kan der i dette Tilfælde være Tale om rene Afskriverfejl, da det foreliggende Regnskab maa være en Bearbejdelse af foreløbige Optegnelser. I Stedet for at fordybe sig deri gør man dog vist rettest i at bygge paa de store Gennemsnit, som man kan faa ud af Regnskabet, heri følgende Schäfer. Det sikre er da paa den ene Side, at paa Feddene i Falsterbo, der saa godt som ene besøgte af Tyskere, viser det samlede Kvantum Sild og Hovedsummen af alle Toldafgifterne utvivlsomt, at man her som Regel har betalt 20 Penninge af Læsten. Paa den anden Side ser vi i Skanør, hvor Tyskere og Danske findes mellem hinanden, at der dels toldes efter samme Sats, dels efter en lavere, 1 Penning for Tønden og for Læsten oftest 1 Skilling, og opsummerer man her Tyskernes Afgifter for sig og Danskernes for sig, viser det sig, at den højere Afgift svares af de første, den lavere af de andre¹⁾.

For det 15. Aarhundrede maa man da blive staaende ved Schäfers Opfattelse, men til fuld Forstaaelse bør dog medinddrages et Moment, som hverken han eller Arup har haft Klarhed over. Naar man i Stralsundfreden som Toldsats for

tænkelig, thi for den halve Læst skulde han altsaa have betalt den højere Taxt. Mon Forklaringen ikke er den, at $5\frac{1}{2}$ er Afskriverfejl for $3\frac{1}{2}$, hvilket med den højere Taxt netop vilde give den anførte Sum? (Ganske vist ligger Forvekslingen ikke saa nær ved Romertal som ved arabiske Cifre.) — Naar paa Feddene to Mænd betaler efter den lavere Sats (Arup S. 537 Anm.), er den ene utvivlsomt dansk (fra Malmø), den anden kan vel være det.

¹⁾ Schäfer har i sine Sammenlægninger S. 116 ogsaa medtaget nogle, hvis Nationalitet er tvivlsom; de flestes kan dog bestemt fastslaas, takket være de lige efter følgende Lister over, hvilke Tyskere og hvilke Danske der har betalt for Styrterum, og holder man sig alene til disse, fører de til samme Resultat, som Schäfer er naaet til (en enkelt Mand, Hans Kok, som ved Styrterummene staar blandt de Danske, betaler dog utvivlsomt Told efter den højere Taxt).

Silden fastholdt 20 skaanske Penninge (2 Ørtug) for Læsten, var det efter det gammeldanske Møntsystem; under Dronning Margrethe gik Danmark imidlertid over til det lybske System, og Meningen var ikke blot, at man i Danmark nu skulde regne efter Mark og Skilling i Stedet for efter Øre og Ørtug, men ogsaa at selve Mønterne skulde have samme Godhed som de hanseatiske. Fuldt ud blev dette vel ikke naaet; som oftest var den danske Mønt noget slettere end den hanseatiske, og den Forandring heri, som tilstræbtes, da Dronning Filippa 1424 sluttede en ligefrem Møntunion med de vendiske Stæder, fik ikke Varighed. Men den danske Mønt, som sloges det 15. Aarhundrede igennem, var i alt Fald langt bedre end de skaanske Penninge fra Aarhundredet forud.

Hvilke Følger havde dette nu for Sildetolden? Kunde de gamle Toldsatser fastholdes, naar Mønten blev helt anderledes, saa at man i Stedet for en skaansk Penning nu skulde give en af de nye danske Penninge? Det vilde jo faktisk betyde en stor Forhøjelse af Sildetolden. Eller kunde Hanseaterne beholde den Ret, de havde faaet i Valdemar Atterdags Tid, til for hver to skaanske Penninge at give een lybsk? Det var jo ganske urimeligt, naar Kursforskellen mellem dansk og tysk Mønt nu var blevet meget mindre. Eller kunde Hanseaterne maaske endda sige: Efter Stralsundfreden skal vi betale 10 lybske Penninge for Læsten, men nu har I jo i Danmark selv faaet lybsk Mønt; altsaa maa vi kunne betale Læsten med 10 af de nye danske Penninge. Her var flere Muligheder og rig Anledning til Fortolkningsstrid.

Paa denne Baggrund maa de udviklede Forhold forstaaes, som viser sig i Løbet af det 15. Aarhundrede; men vore Kilder forslaar ikke til at faa Udviklingen klart frem. I Kristiern I's Tid sætter en Udgaave af Fiskeloven Sildetolden til 1 Penning Tønden, og 1489 paastaar Tyskerne, at de tidligere slap med at yde 10 danske Penninge for Læsten (à 12 Tdr.); dog klager Kong Kristiern ogsaa over, at Hanseaterne kun vil betale 10 Penninge, hvor de burde yde 20. Kong Hans forkynder derimod 1484 en Told af endog 3 Penninge for Tønden;

faa Aar efter siger Tyskerne dog, at de maa betale 1 Skill. lybsk for Læsten¹⁾, altsaa kun een Penning for Tønden, og de klager endda derover! Om Mønten træffes ogsaa skiftende Bestemmelser; snart fastslaar Kongen, at kun hans Mønt maa gaa i Skaane, snart tillader han tillige den tyske eller søger at hævde, at hans Mønt skal tages for lige saa god som den hanseatiske²⁾.

Hvem der imidlertid sluttelig bragte Sejren hjem, er sikkert nok og fremgaar af, hvad allerede Schäfer har paa-peget. At Hanseaternes Sildetold i 1494 er 20 danske Penninge for Læsten, betyder jo, at man i Danmark nu til Trods for Møntændringen fastholder den gamle Toldsats, og deri ligger tillige det negative: Hanseaterne har ikke kunnet opretholde deres traktatmæssige Ret til at erstatte de skaanske Penninge med halvt saa mange lybske; naar de i 1494 betalte med tysk Mønt, har Tolderen kun taget denne til den gældende Kurs, som nu var helt anderledes end den i Stralsundfreden forudsatte. Lidt senere hen forlangte man endda, synes det, uden videre lybske Penninge, hvor Toldsatsen dog lød paa danske. 1509 klager Hanseaterne i alt Fald over, at Købmanden for en Læst Sild maa give 20 lybske Penninge³⁾, og tilføjer: „Hermed er Tolden fordoblet, da man dog efter Privilegierne

¹⁾ Den første „Mote“ citeres af Will. Christensen S. 642; de andre Kildeoplysninger findes hos Schäfer og Arup. Naar den sidste (S. 535 øverst) taler om, at det 1488 tillodes Hanseaterne at betale enten 1 Skill. lybsk eller 20 Penninge i dansk Mønt, er dette kun Forfatterens Gætning, der her har faaet en altfor positiv Form, og den citerede Hansereces fra 1489 siger endda lige det modsatte: Hvor Købmændene før gav enkelt, maa de nu give dobbelt, og [ikke: eller] lybske Penge for danske Penge. — At man overhovedet kom til en Taxt for Læsten af 1 Skilling, hang sammen med Møntforandringen; hvor man før havde betalt 1 Ørtug, ydede man nu 1 Skilling, begge Dele paa Latin „solidus“, men med forskelligt Penningtal, 10 og 12.

²⁾ Schäfer S. 92 ff. (§ 53 c, 54, 67); den sidste Bestemmelse ogsaa i den utrykte Mote.

³⁾ Hanserecesse 3. R. V, Nr. 420, § 35—36. Samme Klage 1513: sstds. VI, Nr. 512. § 35.

stedse maa give 1 lybsk Penning for 2 skaanske“. Men de samme Klager peger ogsaa paa, hvorledes man fra dansk Side har begrundet Kravet; „saaledes“, hedder det, „er de skaanske Penninge alle forvandlede til danske Penninge“. Det er netop Sagen: ved Møntforandringen i Danmark er man fra skaanske, sjællandske og jydske Penninge gaaet over til at faa „danske“, som skulde gaa lige med de lybske.

Denne Fastholden lange Tider igennem af den samme Toldsats er karakteristisk for Middelalderen, og at Hanseaterne paa dette Omraade ikke har opnaaet nogensomhelst, i alt Fald varig. Begunstigelse, falder jo i Traad med det lysere Blik, man i den sidste Menneskealder har faaet for den danske Regerings Holdning over for de tyske Købmænd. I den Retning er der endnu Grund til at bemærke, at det næppe er med Rette, at danske Forfattere lige fra Allen til Joh. Steenstrup og Will. Christensen har betonet, at Sildetolden var overmaade lav. Sildeprisen var naturligvis meget ulige i de forskellige Aar: i Lübeck betaltes der 1353 20 Skill. lybsk for Tønden, 1388 betalte Ribebispens Foged paa Brinkegaard 24 Mk. lybsk for 1 Læst Sild, hvad der svarer til 2 Mk. for Tønden; 1417 ansattes derimod en Tønde Sild til blot 6 Skill.¹⁾ I Forhold til de første Priser betyder en Told af 10 Penninge lybsk for Læsten $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{3}$ Procent, med den sidste Pris kommer man meget højere op. Nu var imidlertid Toldsatserne i Middelalderen i det hele meget lave; hvor i selve Toldtariferne Tolden sættes efter Værdien, drejer det sig om en eller en halv Procent (Danm. Riges Hist. II, 584 f.), og her er jo Værdien endda den paa Udførselsstedet betalte Indkøbspris, medens de anførte Sildepriser er den udførte og andensteds henbragte Vares Salgspris. Paa denne Baggrund synes der da ikke Grund til at karakterisere Sildetolden som lav, for

¹⁾ 1353: Urkundenb. d. Stadt Lübeck IV, 50; Regnskab for Brinke i Rigsarkivet; 1417: Repert. 5651. Et Aarhundrede senere var Priserne højere; efter Dronning Kristines Hofholdningsregnskaber betaltes en Tønde Sild med fra $4\frac{3}{4}$ til $8\frac{1}{2}$ Mark, ja een Gang gaves der 4 Mark for en Fjerdings nysaltet Skaanesild.

endda ikke at pege paa, at Tolden kun var en af de mange Afgifter, som paa Skaanemarkedet hvilede paa Købmændene¹⁾.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

19. Decbr. 1904 døde Julius Bentley Løffler, 61 Aar gammel. Han var uddannet som Arkitekt, men allerede som ganske ung førtes han ved Paavirkning af Høyen ind paa Studiet af middelalderlig Arkæologi. Hans egentlige Kærlighed var den romanske Arkitektur, som han har behandlet i det smukke Skrift: *Udsigt over Danmarks Kirkebygninger* (1883), der dog nok saa meget er en Samling Monografier som en almindelig Fremstilling af Emnet. Ogsaa i de to store Plancheværker: *Sjællands Stiftslandsbykirker* (1880) og *Sorø Akademis Landsbykirker* (1896) har han beskrevet flere af vore interessanteste Kirker fra denne Periode, og i et Par Afhandlinger om Rygenske Kirker i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed (1873 og 78) paaviste han dansk Kunsts Indflydelse i de af Valdemarerne erobrede Lande. Foruden Arkitekturen gjorde han vore middelalderlige Ligsten til Genstand for et indgaaende Studium i *Danske Gravstene fra Middelalderen* (1889), sikkert det af hans Skrifter, der i videnskabelig Henseende staar højest, og i tre Monografier over Gravmonumenterne i Roskilde (1885), Sorø (1888) og Ringsted (1891) gav han

¹⁾ Naar Allen (IV, 80) sammenstiller den danske Sildetold af $1\frac{2}{3}$ Skill. Læsten med, at der nogle Steder i Tyskland var paalagt Sildelæsten en halv eller endog en hel Gylden, har han dette fra Kristian III's Raadgiver Frans Trebbaw (Schäfer S. 127); men Sammenstillingen er ganske vildledende. Den danske Told er en ældgammel Udførselstold; den i Tyskland paalagte er derimod en af disse høje Indførselsafgifter (Accise), der i Middelalderens sidste Tid lagdes paa visse vigtige Levnedsmidler.